

УДК 94(477):930.1: «Гистория Свейской войны» «17»

Наталія Сухолім*
(Київ)

«ГИСТОРИЯ СВЕЙСКОЙ ВОЙНЫ» ПЕТРА I ПРО УЧАСТЬ УКРАЇНИ У ПІВНІЧНІЙ ВІЙНІ 1700–1721 рр.

У статті аналізується пам'ятка російської історіографії початку XVIII ст. «Гистория Свейской войны», головним автором якої був цар Петро I. На основі текстологічного аналізу цієї праці розкривається місце та роль України у Північній війні 1700–1721 рр.

Ключові слова: Північна війна, «похідні журнали», Петро I, Іван Мазепа, Карл XII, Росія, Україна, Швеція.

В статье анализируется памятник российской историографии начала XVIII в. «Гистория Свейской войны», главным автором которой был царь Петр I. На основании текстологического анализа этой работы раскрывается место и роль Украины в Северной войне 1700–1721 гг.

Ключевые слова: Северная война, «походные журналы», Петр, Иван Мазепа, Карл XII, Россия, Украина, Швеция.

In the article the monument of Russian historiography of beginning of XVIII century of «Gistoriya Sveyskoj war» the main author of which was a tsar Peter I. On the basis of textual criticism analysis of this work place and role of Ukraine in North war 1700–1721.

Keywords: North war, «marchings magazines», Peter I, Ivan Mazepa, Charles XII, Russia, Ukraine, Sweden.

На переломі XVII–XVIII ст. у Росії розпочалася поступова секуляризація науки та культури, в т.ч. й історичної думки, що у свою чергу заклало основи для створення нових поглядів на минуле своєї країни, які за своїм змістом були неотеологічними та, у переважній більшості, звільненими від церковного впливу. Автори історичних творів доби Північної війни 1700–1721 рр.¹ почали

---

* **Наталія Сухолім** — випускниця Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Науковий керівник — д. і. н., провідний науковий співробітник Інституту історії України НАН України Чухліб Т.В.

¹ Про історію Північної війни 1700–1721 рр. див.: Карцов А. Военно-исторический обзор Северной войны. — СПб., 1851; Баскаков В. Северная война. 1700–1721 гг. Кампания от Гродна до Полтавы 1706–1709 гг. — СПб., 1890; Мышлаевский А. Северная война. Летняя кампания 1708 г. — СПб., 1901; Кафенгауз Б. Северная война и Ништадтский мир (1700–1721 гг.) — М.–Ленинград, 1944; Полтавская победа: Из истории

закладати основи «світського» розуміння подій цієї війни, що передбачало як висвітлення різноманітних дій українського козацького війська, так і характеристику політики тогочасного правителя автономної Української козацької держави гетьмана Івана Мазепи².

У цей час історія, хоча й не стає самостійною галуззю знання в межах Російської держави, однак історичні твори поступово починають відокремлюватися за своїм змістом, характером, метою і завданнями від творів літератури та публіцистики. Головними особливостями цього, дуже важливого періоду російської історіографії стали: по-перше, власне зародження наукової історичної думки; по-друге, одночасний розвиток історіографії та художньої літератури³ і, по-третє, важливою особливістю цього історіографічного періоду став безпосередній вплив царя Петра I на оціночну характеристику тих чи інших військових подій та загальної оцінки підсумків Північної війни. Війна підштовхнула Петра I не лише до глибшого зацікавлення минулим своєї країни, але і вивченням, насамперед, сучасної для нього історії. Спочатку це була вичитка, редагування та публікація реляцій з театрів бойових дій Північної війни, а потім випуск друкованого періодичного листка «Ведомости»⁴. 27 грудня 1702 р. було видано «Юрнал или поденную роспись, что в мимошедшую осаду, под крепостью Нотебурхом чинилось с 26-го числа в 1702 году», що редагувався і затверджувався Петром I, а 2 січня наступного року побачила світ газета

международных отношений накануне и после Полтавы. Сб. ст. — М., 1959; *Никифоров Н.* Внешняя политика России в последние годы Северной войны: Ништадтский мир. — М., 1959; *Орешкова С.* Русско-турецкие отношения в начале XVIII в. — М., 1971; *Беспятых Ю.Н.* Россия и Финляндия во время Северной войны 1700–1721 гг. Автореф. дис. канд. ист. наук. — Л., 1980; *Возгрин В.Е.* Россия и европейские страны в годы Северной войны. — Л., 1986 та ін.

² Про участь України у Північній війні див.: Північна війна та її наслідки для України. Зб. мат. наук. конф. — Полтава, 1992; *Мельник Л.* Гетьманщина першої чверті XVIII століття. — К., 1997; *Його ж.* До історії участі українського козацтва у військових діях у Прибалтиці в роки Північної війни (1700–1702 рр.) // На пошану 80-річчя професора Т. Мацьківа. — К., 1999. — С. 102–121; *Сокирко О.* Військове мистецтво українських найманців у ліфляндських кампаніях 1700–1702 рр. // Вісник Київського університету ім. Т. Шевченка. Серія історія. — Вип. 42. — К., 1999. — С. 26–31; *Його ж.* Участь найманого війська в «мазепинському» виступі на тлі подій Північної війни (осінь 1708 — літо 1709 рр.) // Україна в Центральній-Східній Європі. — Вип. 2. — К., 2002. — С. 281–291; *Його ж.* Українське козацьке військо в період Північної війни 1700–1721 рр. та організаційних реформ 30–60-х рр. XVIII ст. // Історія українського козацтва / Відп. ред. В. Смолій. — Т. 1. — К., 2006. — С. 516; *Чухліб Т.* Український гетьманат у Великій Північній війні 1700–1721 рр.: проблема міжнародного та воєнно-політичного становища // Гетьман Іван Мазепа: постать, оточення, епоха. Зб. наук. праць / Відп. ред. В. Смолій. — К., 2008. — С. 7–36.

³ *Пештич С.Л.* Русская историография XVIII века. — Ч. 1. — Ленинград, 1961. — С. 14.

⁴ *Преображенский А.А.* Выдающийся исторический памятник эпохи Петра Великого / История Свейской войны (Поденная записка Петра Великого) / Под. ред. Т.С. Майковой. — Вип. 1. — М. 2004. — С. 10.

«Ведомости» з відповідним матеріалом. Російський цар особисто керував виданням першої в Росії газети, правив коректуру та вказував, що потрібно перекладати з голандських газет⁵. «Ведомости» обмежувалися короткою інформацією, що базувалася на фактах, документах та почасти чутках⁶.

Ще напередодні Північної війни на теренах Московського царства отримують розповсюдження т. зв. щоденні записки, які також називали «юрналами», «діурналами» або ж «журналами». Ці похідні військові «журнали», що спочатку висвітлювали останній, переможний для Москви, етап російсько-турецької війни 1686–1700 рр., як відзначали дослідники, писалися самим Петром I, його воєначальниками, офіцерами, дипломатами і навіть лікарями⁷. Такі офіційні «щоденні записки» були описовими, тобто такими, які описували участь російських військ у тих чи інших воєнних подіях та канцелярськими — відображали діяльність військових установ, прийом і видачу зброї, боєзапасів, амуніції тощо. Потрібно зазначити, що журнали похідних канцелярій впливових воєначальників Б. Шереметьєва та О. Меншикова вже проаналізовані вченими саме як історичні джерела⁸. Очевидно, що традиція складання таких журналів була започаткована офіцерами-іноземцями, які служили у російській армії, серед яких — П. Гордон, Л.-Н. Аларт, Р. Боур, К. Крюйс та ін.

«Похідні журнали Петра Великого» — це велика група щоденникових записів, які велися різними особами та відрізнялися один від одного. Вони велися безперервно з 1695 до 1725 рр. Як відзначала В. Гіппіус, перший з таких журналів почав вести один з «бомбардирів» Преображенського полку у травні 1695 р.⁹ Однак, Т. Майкова зазначила, що вперше такий журнал було заведено за ініціативою М. Зотова після повернення з другого Азовського походу в 1696 р. писарем Ларіоновим¹⁰. До нашого часу дійшли «щоденні записки» за 1715, 1716, 1718, 1719, 1721 та 1722 рр., що писалися особисто Петром I¹¹. З початком Північної війни, протягом 1700–1702 рр. похідні журнали велися бомбардирами Преображенського полка І. Мухановим, Л. Кутуковим та Кочетовим¹².

---

⁵ Кузьмин А.И. Военная тема в литературе петровского времени. — С. 169.

⁶ Погорелов В. Материалы и оригиналы «Ведомостей» 1702–1727 гг. — М., 1903. — С. 13.

⁷ Майкова Т.С. Военные «юрналы» петровского времени // Вопросы военной истории России XVIII и первой половины XIX веков. Сборник. — М., 1969. — С. 368–390.

⁸ Глаголева А.П. Повседневные записки князя А.П. Меншикова // Проблемы источниковедения. — Вып. 5. — М., 1956. — С. 159–183; *Ее же*. «Денные записки» военнополодной канцелярии Б.П. Шереметева как исторический источник // Там же. — Вып. 10. — М., 1962. — С. 208–225.

⁹ Гиппиус В. Лейб-гвардии бомбардирская рота в царствование императора Петра Великого. — СПб., 1883. — С. 185.

¹⁰ Російський державний архів давніх актів у Москві (далі — РДАДА Москва), ф. «Кабінет Петра Великого», від. I, оп. 6, спр. 102.

¹¹ РДАДА Москва, ф. «Кабінет Петра Великого», від. I, кн. 27, ч. 2, арк. 211–254. Оpubліковано: «Походный журнал 1721 г.». — СПб., 1855.

¹² Чичерин А., Долгов С., Афонасьев А. История лейб-гвардии Преображенского полка 1683–1883 гг. — Т. 4. — СПб., 1883. — Приложения. — С. 9.

На основі журналів склалися спеціальні реляції про військові дії, а найкращі з них публікувалися у «Ведомостях» в Москві та Петербурзі. Зокрема, там була опублікована «Реляція про взяття міста Виборга», яка побачила світ 12 липня 1710 р.¹³ Перед тим, у 1707 та 1709 рр. були надруковані «Журнали Петра I», хоча це насправді були щоденники написані генералом-адміралом Ф. Апраксіним¹⁴. Дослідники стверджують, що окрім практичного значення, журнали відразу ж ставали історіографічною пам'яткою¹⁵. Вони ставали історичними джерелами великої цінності, адже у багатьох випадках виявляються єдиними свідченнями про ті чи інші події. Саме військові журнали доби Північної війни були головним джерелом для створення великого наративу «Гистории Свейской войны», яка була вперше видана у 1770–1772 рр. М. Щербатовим під назвою «Журнал чи Поденная записка блаженного і вічно достойного пам'яті імператора Петра Великого»¹⁶.

Сучасники зберегли свідчення про редагування царем цієї великої праці, яка почала писатися як колективний твір по суті, починаючи з 1702 р.¹⁷. Про це свідчать збережені рукописні тексти цього твору, що дійшли до нашого часу в кількох редакціях. Петро I вносив не тільки стилістичні правки але й збільшував, або ж скорочував текст у відповідних сюжетах, а також ідеологічно скоригував його на свій смак¹⁸. Відомий дослідник історії російської літератури С. Пештич стверджував, що «Гисторию Свейской войны» потрібно вважати працею багатьох авторів: «Петру как автору принадлежат десятки страниц, написанных задолго до составления «Гистории Свейской войны», и свыше 250 поправок в ее тексте, начиная от двух-трех слов до нескольких строк и 2–3 страниц... Но если учесть, что основной текст истории составлялся постепенно, а в написании и редактировании ее участвовали многие (Макаров, Шафиров, Прокопович и др.), то правильнее будет признать Петра (применяя нашу терминологию) главным или ответственным редактором и одним из основных авторов этого произведения»¹⁹.

---

¹³ «Ведомости времени Петра Великого». — Вып. II. — М., 1906. — С. 198–200.

¹⁴ Подьяпольская Е.И. Военные советы 1708–1709 г. // Полтава. Сборник статей. — М., 1959. — С. 135.

¹⁵ Майкова Т. Военные «журналы» петровского времени. — С. 387.

¹⁶ Журнал, или Поденная записка блаженного и вечнодостоиня памяти государя императора Петра Великого с 1698 г. даже до заключения Ништадтского мира. — СПб., 1770–1772. *Опубліковано*: Військові кампанії доби гетьмана Івана Мазепи в документах / Упор. С. Павленко. — К., 2009. — С. 534–654.

¹⁷ Майкова Т.С. История создания «Гистории Свейской войны» // Гистория Свейской войны. — Вып. 1. — М., 2004. — С. 31–52.

¹⁸ Панченко А.М. О смене писательского типа в петровскую эпоху // Проблемы литературного развития в России первой трети XVIII века. Сб. «XVIII век». — Вып. 9. — Ленинград, 1974. — С. 112–128.

¹⁹ Пештич С.Л. Русская историография XVIII века. — Ч. 1. — С. 173; *Его же*. Ценный источник по истории России времен Северной войны (О «Гистории Свейской войны») // Феодалная Россия во всемирно-историческом процессе. — М., 1972. — С. 374–380.

Отже, в написанні цієї книги брали участь А. Макаров, Ф. Прокопович, П. Шафіров та інші автори, а головним редактором цього видання став сам Петро І. Цар також став автором тих окремих абзаців, які мали викликати найбільший інтерес у читача. Джерельною базою «Гистории Свейской войны» були укази і листи самого Петра І, а також листи «генеральські і міністерські» Б. Шереметьєва, О. Меншикова, Ф. Апраксіна, М. Голіцина, О. Репніна, Б. Куракіна, В. Долгорукого та ін. До твору увійшла також значна частина реляцій про військові дії, що були написані свого часу Петром І, або ж ним редагувалися. Зокрема, опис Полтавської битви перероблявся, за свідченням сучасників, в «третій редакції» самим царем²⁰. Окрім того, неодноразово переписувався епізод, де була описана безпосередня участь Петра І в битві. Спочатку там були такі слова: «Ибо его величество в том случае свою храбрость, великодушие и воинское искусство, не опасаясь никакого страха своей особе, в вышнем градусе показал и притом шляпа пулею прострелена»²¹. Цар відредагував цей уривок так: «в том нужном случае за людей и Отечество, не щадя своей особы, поступал как доброму приводцу надлежит, где на оном шляпа пулею прострелена»²². Відомо також, що після безславного завершення Прутського походу, наприкінці 1711 р., цар наказав переписати «Гисторию Свейской войны» перекладачу Посольського приказу Венедикту Шилінгу, однак, його праця або не була написана, або ж не дійшла до наших днів²³.

Участь України у Північній війні 1700–1721 рр. на сторінках «Гистории Свейской войны» вперше описується у зв'язку з описом епізоду щодо виконання гетьманом І. Мазепою умов російсько-польського мирного договору 1704 р.: «... В то же время по прошению помянутых послов литовских послан указ к гетману Мазепе, чтоб он о возвращении от Палея Белоцерковской крепости Речи Посполитой, и о успокоении тамошних бунтов чинил великое старание, и Палея к тому пристойным способом приводил, и пререгал бы того, чтоб поданные к России принадлежащие козаки к тому бунту не приставали»²⁴.

І справді, у договорі, що був підписаний між Річчю Посполитою та Російською державою 30 серпня 1704 р. поблизу Нарви у 4-му пункті відзначалося, що «... Палій чи добрим, або злим способом до повернення фортець і місць, які в нещодавнім українськiм замішанні взяв, змушений буде, і вони Королеві Й[ого] М[ило]сті і Речі Посполитій без ніякої претензії, якнайшвидше бути може, а найдовше на кампанію наступного року поверне, під детермінацією амністії Палію, якщо добровільно фортеці свавільно в тих замішаннях опановані, віддасть»²⁵. З боку Росії даний пункт Нарвського договору було

²⁰ *Пеитич С.Л.* Русская историография XVIII века. — С. 154–178.

²¹ *Преображенский А.А.* Выдающийся исторический памятник эпохи Петра Великого. — С. 13.

²² Журнал, или Подённая записка... — Ч. 1. — СПб., 1770. — С. 215; *Преображенский А.А.* Указ. соч. — С. 13.

²³ *Устрялов Н.* История царствования Петра Великого. — СПб., 1858. — С. XXX.

²⁴ Цит. за: Військові кампанії доби гетьмана Івана Мазепи в документах. — С. 569.

²⁵ *Volumina legum.* — Т. VI. — Petersburg, 1860. — S. 82–84.

доручено виконувати гетьманові І. Мазепі, який ще в травні 1704 р. одержав від правобережного гетьмана Самуся козацькі клейноди, що мали символізувати припинення повстання й перехід правобережців під протекторат російського царя²⁶. Ще в одному епізоді «Гистории Свейской войны...» описується розгортання військових дій на теренах Великого князівства Литовського протягом 1704–1705 рр. Відзначається участь козацьких полків на чолі зі стародубським полковником М. Миклашевським «...Посылан на помощь к региментарю литовских войск к Михайлу Халецкому под город Быхов на Днепр стоячий (где был гарнизон противников сапежинцов) с малороссийскими войски стародубский полковник Михайло Миклашевский с 15 000 человек»²⁷.

Однією з головних причин вступу шведського короля Карла XII до України на сторінках «Гистории Свейской войны» називається прагнення шведського короля до з'єднання з військовими силами гетьмана І. Мазепи: «... не в прямом намерении на Смоленск, но для обмана, дабы нас от тех. Жестовых переправ оманя, самому легче в Украину вступить и соединиться с изменником Мазепою, за которым наше войско також следовало; и в 10 день сентября пошли в Соболев, где получили подлинную ведомость, что неприятель уже Сожу реку перешел сосем войском, и к Украине марш свой восприял»²⁸. Незважаючи на те, що даний твір претендував на певну об'єктивність, бачимо, що гетьман Мазепа називається «изменником» задовго до свого «реального» переходу на бік короля. Окрім того, питання щодо мотивації шведського монарха відносно вступу до України й до цього часу залишається дискусійним у світовій історіографії. Адже досі не віднайдено автентичних документів, які б засвідчували факт запрошення Карла XII до України саме гетьманом Мазепою. Поза тим дане твердження, яке, очевидно, було вписано до книги самим Петром I й до цього часу використовується багатьма російськими істориками й не сприймається ними критично.

У записі за 29 жовтня 1708 р. в «Гистории Свейской войны» читаємо, що «в Погребках получена подлинная ведомость от генерала князя Меншикова о измене гетмана Мазепы (который чаял всю Украину к своему зломыслию привесть); но понеже того не мог учинить, того ради с меньшими людьми, которые были на его плате, а именно: тысячи с полторы и с своими единомышленниками и с старшины ушел к королю шведскому»²⁹. У цьому свідченні промовистим фактом виглядає те, що Петро I розумів що гетьман «чаял всю Украину к своему зломыслию привесть». Тобто, іншими словами, І. Мазепа прагнув звільнитися не сам особисто від царського сюзеренітету але й звільнити всю Україну. Це дуже важливе уточнення, адже з часом російська історіографія почала трактувати перехід українського гетьмана під владу шведського короля лише як його приватну ініціативу. Потрібно звернути увагу й на те, що у праці

---

²⁶ Чухліб Т. Козаки і монархи. Міжнародні відносини ранньомодерної Української держави 1648–1721 рр. — К., 2009. — С. 407.

²⁷ Цит. за: Військові кампанії доби гетьмана Івана Мазепи в документах. — С. 605.

²⁸ Там само. — С. 617.

²⁹ Там само. — С. 624.

постійно вживається хоронім «Україна», а не «Мала Росія» як назва козацької держави.

Як відзначали російські дослідники, Петро I, який з 1715 р. став головним автором «Гистории Свейской войны», у багатьох моментах був тенденційним, хоча й намагався досить точно передавати хід подій³⁰. Також потрібно зазначити той важливий факт, що робота над останньою редакцією книги не була завершена за життя Петра I. Після його смерті основні укладачі О. Макаров і В. Степанов, хоча і продовжували працю, але виявилися залучені в складне і небезпечне переплетення політичних інтриг, пов'язаних з боротьбою за владу. 31 грудня 1731 р. у О. Макарова за наказом Анни Іоанівни забрали текст праці, а у 1749 р. імператриці Єлизаветі Петрівні доносили про «купу паперів», що перебували в казармах Петропавлівської фортеці³¹. І тільки в 1768 р., коли Катерина II доручила управління архівом Петра I князю М. Щербатову, справи були розібрані, систематизовані й описані. Знайшовши у справах Кабінету Петра I рукописи «Гистории Свейской войны», Щербатов протягом 1770–1772 рр. надрукував останню редакцію цієї праці, а її повне наукове видання було здійснено тільки в 2004 р.

Відомо також, що за наказом Петра I офіційні матеріали доби Північної війни 1700–1721 рр. були надані для написання її історії барону Гюйсену (Гізену), що був вихователем царевича Олексія Петровича. «Журналы все отданы Гизену», — свідчив власноручний запис Петра I про передачу німцю похідних військових журналів, до яких записувалися щоденні відомості³². Генріх фон Гюйсен був доктором права з Німеччини, якого у 1702 р. запросили на російську службу для організації пропаганди політики Москви за кордоном. Г. фон Гюйсен перекладав на німецьку мову царські укази, полемізував з «ворожими» поглядами на Росію, передавав різні матеріали про дії російських військ під час Північної війни до Німеччини (зокрема, в популярні тогочасні часописи «Europäische Fama» Рабенера та «Weltund Staats-Spiegel»). Він робив все можливе для ідеалізації образу Росії за кордоном. Саме за участю Г. фон Гюйсена були складені такі брошури як «Der Staat von Moscau» (1704) та «Relation von dem gegenwertigen Zustande des Moscovitischen Reichs» (1706). У 1710 р. остання брошура вийшла друком у розширеному вигляді як книга: «Des grossen Herrens Czaars und Gross-Furstens von Moscau Petri Alexiewitz etc. Leben und Thaten».

Окрім того, відомо, що у 1708–1709 рр. фон Гюйсен написав багато дипломатичних паперів, а у 1713 р. писав проекти, які стосувалися реформування внутрішнього правління Росією. З 1703 р. Г. фон Гюйсен був вихователем царевича Олексія Петровича, зокрема, разом з ним він їздив до Німеччини. Помер один з перших російських істориків у 1740 р. Авторству німця Г. фон Гюйсена належав «Журнал государя Петра I с 1695 до 1710 г.» (він був надрукований

---

³⁰ Преображенский А.А. Выдающийся исторический памятник эпохи Петра Великого. — С. 11.

³¹ Майкова Т.С. История создания «Гистории Свейской войны». — С. 31.

³² Цит. за.: Устрялов Н. Указ. соч. — С. XXXI.

пізніше українцем Федором Туманським в «Зібранні різних записок і творів» у вигляді III та IV частин). По суті, твір німецького барона став однією з перших редакцій «Гистории Свейской войны»³³.

Окрім Г. фон Гюйсена, одну з редакцій «Гистории Свейской войны» склав на початку XVIII ст. таємний кабінет-секретар російського царя Олексій Макаров³⁴. Історик М. Устрялов так оцінював його працю: «Исполнение столь огромного предприятия было, однако, не по силам Макарова, опытного, искусного чиновника, но не историка, не писателя... Единственным, впрочем, немало-важным достоинством труда Макарова была добросовестность, с которою он пользовался бывшими в его руках источниками...»³⁵. Хоча кабінет-секретар Петра I був одним з основних упорядників «Гистории Свейской войны», однак це він робив почергово з секретарем І. Черкасовим та іншими чиновниками царського Кабінету³⁶. Олексій Васильович Макаров (роки життя: 1674–1750 рр.) до 1693 р. працював писарем воєводської канцелярії у Вологді. Під час відвідування міста Петром I був заарештований царем до Москви. Спочатку він працював у канцелярії О. Меншикова, а з 1704 р. став «кабінет-секретарем його величності». О. Макарову підлягали 8 писарів-секретарів. Він скрізь супроводжував Петра I та відповідав за його таємні укази. Макаров збирав різні історичні матеріали, переписував та редагував їх. Окрім того, кабінет-секретар відповідав за зібрання книг до царської бібліотеки. У 1713 р. під час перебування у Кенігсберзі цареві показали рукопис «Повісті временних літ» Нестора і він наказав Макарову її переписати. Після смерті царя у 1725 р. Макаров був призначений президентом Камер-колегії. Саме він сприяв сходженню на трон Катерини I. Тоді ж він став таємним радником і генерал-майором. Після 1732 р. перебував у відставці та знаходився під слідством.

За завданням Петра I О. Макаровим, а також М. Аврамовим була підготовлена т. зв. Книга Марсова, яка стала своєрідною публікацією документів про війну з додатком планів битв. Її основу склали тексти реляцій і донесень про дії російського війська. Цар редагував її та перевіряв усі плани. Вперше «Книга Марсова» побачила світ у 1713 р., але праця над її поповненням тримала до 1722 р. Згодом вона неодноразово перевидавалася³⁷. Це видання стала з одного боку джерелом для написання «Гистории Свейской войны», а з іншого — була збірником документальних джерел про Північну війну 1700–1721 рр. Михайло Петрович Аврамов (1681–1752 рр.). Почав службу на посаді піддячого Посольського наказу, яка надала йому можливість оволодіння іноземними мовами, в першу чергу латинською і польською. У 1697 р. був посланий вчитися в Голландію. В Амстердамі, де друкувалися перші російські книги в друкарні, що

³³ Див.: Шмурло Е. Петр Великий в русской литературе. — СПб., 1889.

³⁴ 200-летие Кабинета его императорского величества. — СПб., 1911. — С. 45–50; Майкова Т.С. Военные «журналы» Петровского времени. — С. 368–390.

³⁵ Устрялов Н. Указ. соч. — С. XXXII.

³⁶ 200-летие Кабинета его императорского величества. — СПб., 1911. — С. 50.

³⁷ Див.: Книга Марсова или Воинских дел от войск царского величества российских во взятии преславных фортификаций, и на разных местах храбрых баталий учиненных над войски его королевского величества швейцарского. — СПб., 1766.

належала Іллі Копієвському, проходив курс навчання «друкарським наукам». У 1702 р. повернувся до Росії, де був призначений Петром I дяком «Оружейної» палати. Невдовзі М. Аврамов був переведений до Петербурга, де взяв діяльну участь у заснуванні в 1711 р. типографії та був призначений її першим директором. Займав цю посаду з перервами до 1721 р. У 1712 р. М. Аврамовим був написаний панегірик Петру I, де той уславлювався як полководець та переможець шведського війська. З 1716 р. Аврамов збирав матеріали «з початку колишньої Російської держави історії» до 1712 р., у зв'язку з чим просив кабінет-секретаря Петра I О. Макарова надіслати йому «журнали» Петра I за 1714, 1715 та 1716 рр.³⁸.

Коли в 70-х рр. XVIII ст. М. Щербатов розбирав «кабінетний» архів Петра I, то знайшов там рукопис під назвою «История Петра Великого» з редакційними правками українця Феофана Прокоповича. Тоді ж Щербатов видав цей твір за авторством Прокоповича, адже на користь останнього свідчила й наявність у тексті багатьох українізмів та полонізмів³⁹. Якщо проаналізувати текст книги Прокоповича, то можна зробити висновок про її подібність з окремими текстами з «Гистории Свейской войны»⁴⁰. Таким чином, можна стверджувати, що Ф. Прокопович був одним з авторів «Гистории Свейской войны» або ж використовував її як безпосереднє джерело при написанні своєї праці.

Отже, «Гистория Свейской войны» стала першою працею історичного характеру, яка висвітлювала події Північної війни 1700–1721 рр. Її головним автором був російський цар Петро I, а також секретарі його Кабінету О. Макаров, М. Аврамов, В. Степанов та І. Черкасов. Окрім того, до написання різних редакцій книги свого часу долучилися Г. фон Гюйсен, Ф. Прокопович та П. Шафіров. Джерельною базою цього твору стали укази і листи самого Петра I, а також листи тогочасних воєначальників та урядовців Б. Шереметьєва, О. Меншикова, Ф. Апраксина, М. Голіцина, О. Репніна, Б. Куракіна та В. Долгорукого. Безперечно, що особисте бачення російським царем Петром I історичного процесу відбилося на сторінках книги та стало офіційним трактуванням у межах історіографії Росії протягом кількох наступних століть. Епізодично у цій праці розкривалася участь України у Північній війні 1700–1721 рр. та подавалася негативна характеристика переходу її правителя на сторону шведського короля Карла XII, що заклало основи для такої оцінки І. Мазепи багатьма російськими та зарубіжними істориками.

---

³⁸ *Пытин А.Н.* Первое время после Петра Великого // Вестник Европы. — № 1. — 1895. — С. 45–46.

³⁹ [Прокопович Феофан] История императора Петра Великого, от рождения его до Полтавской баталии, и взятия в плен остальных шведских войск при Переволочне, включительно. — СПб., 1773.

⁴⁰ Про це див. докладніше: *Сухолім Н.* Феофан Прокопович про українсько-російські відносини періоду Північної війни 1700–1721 рр. // Український історичний збірник / Гол. ред. Т. Чухліб. — Вип. 14. — К., 2011. — С. 252–260.